

Birutė Kabašinskaitė
Vilniaus universitetas

Klaida Daukšos *Postilės* (1599) klaidų atitaisyme

1. Tarpukariu Kazimieras Būga, vokiečių mokslininkai Eberhardas Tanglis ir Ernstas Sittigas pareiškė nuomonę, jog Daukšos postilė, vertimas iš lenkų kalbos, nėra vieno Mikalojaus Daukšos darbas. Įtarimų sukėlė tam tikrų postilės kalbos ypatybių varijavimas. Būgai užkliuvo skirtingas (baritoninis ir oksitoninis) to paties žodžio formų kirčiavimas (plg. *antrám* 69 ir *ántram* 64); be to, klaidų atitaisymuose vietoj *aimieus* liepta skaityti *láimieus* – taigi atrodo, jog Daukša neatpažinęs bendradarbio vertėjo pavartoto žodžio¹. Šį įvairavimą Būga veikiausiai pastebėjo dar XX a. pradžioje padėdamas Eduardui Volteriuui rengti Daukšos postilės perspaudą – Volteris apie keistą *aimieus* taisyką, jo manymu, korektoriaus iškraipymą, užsiminė leidinio paaiškinimuose². Būgos mintį pakartojo Jurgis Gerulis³. Tanglis ir Sittigas⁴ savo ruožtu pastebėjo, kad postilėje skiriasi esamojo atliktinio laiko, arba perfekto, vartosena – šiaip jau šiame veikale jis nevertojamas, tačiau į knygos pabaigą tam tikrose vietose (pvz., p. 515–627) jo formų pasitaiko. Jų nuomonei, jog tai kelių skirtingų tarmių pėdsakai, pritarė ir Eduardas Hermannas⁵.

2. Kad postilė vis dėlto yra vieno Daukšos darbas, svarių argumentų pateikė Pranas Skardžius, 1933 m. šia tema specialiai parašęs straipsnį⁶. Jis pamatuotai teigė, kad vien perfekto vartojimas ar nevertojimas nėra skirtingų šnektų požymis. Įsprausta į siauro žanro rėmus to meto raštų kalba negalėjusi tiksliai atspindėti visų gyvosios kalbos ypatumų. Be Būgos nurodytų akcentinių gretybių, Skardžius nurodė daugiau postilės kalbos įvairavimo – morfologinių, leksinių gretybių. Dalis akcentinių ir morfologinių formų aiškintinos dvejopumu pačioje Daukšos pereiginėje šnekte. Leksinės gretybės specialiai vartotos taikantis prie kuo platesnio įvairių vietovių skaitytojų rato⁷.

1 Būga 1961, 331, 364.

2 Волтер 1904, IV–V. Volterio pastebėjimus referavo Mykolas Biržiška (1926, 15).

3 Gerulis 1927, 124.

4 Tangl 1928, 20.

5 Hermann 1929, 79.

6 Žr. Skardžius 1997.

7 Vartoti gretybių neskatinio originalas, Jakubo Wujeko mažoji postilė. Wujekas nevar-

tojo gretybių, nedaug jo tekstuose ir naujadarų, kurie galėjo inspiruoti vertėją kurti naujus atitikmenis. Kaip nustatė Vincas Urbutis, pasitaikiusiems lenkiškiems naujadarams Daukša neieškojo atitinkamų lietuviškų darinių, o orientuodamasis į turinį neretai tenkinosi pamatinių žodžių vertimu (Urbutis 2000, 99–106).

Galima dar pridurti, kad, kaip naujuose šių leksinių paralelizmų tyrimuose pastebėjo Wolfgangas Hockas⁸, vartoti sinonimus Daukšą galėjo skatinti ir Renesanso laikų retorikos mados, plūdusios per Lenkiją, – žymiausia to meto knyga buvo Erazmo Roterdamiečio retorika *De copia* (1512), kurioje išaukštintas sinonimijos principas.

3. Sunkiau buvo išaiškinti tam tikras dviprasmiškas pataisas bei pastabas postilės klaidų atitaisymuose knygos gale „Páklidimus Teip pataifik“ (*DP* [628–632]; toliau – „Paklydimai“). Čia neįprastai taisytas ne tik *aimiaius*, bet ir peiktas („teip’ biauerei kálba Kaunę būdinikai ir Witinnikai [...] ir kití netikélei“) postilės jungtuko variantas *bat* su *a* (taisyta į *bet*), kaip neteiktinos dar paminėtos formos *aik* ‘eik’ ir pan., koreguotos kontrakcinės ar elizinės *ataiti* tipo formos⁹, dalelytė *artes*, morfologinės *ā* kamieno formos *garba*, *karalysta*, kai kurie rašybos atvejai su *a*. Tai tarsi liudija, jog minėtos formos korektūros taisytojui buvo svetimos, nepriimtinos.

Skardžius nurodė keletą priežasčių, kurios galėjo nulemti minėtus keitimus: a) korektorius buvo ne Daukša (tarkim, dėl nemažų atstumų Daukša negalėjo atvykti Vilniun); b) Daukša siekė aprėpti kuo didesnę skaitytojų ratą ir ėmė vengti neplačiai vartojamų dialektizmų (dirbdamas įvairiose vidurio Lietuvos vietovėse turėjo gali- mybę susipažinti su kitomis šnektomis)¹⁰.

Spėjimą, kad ne Daukša (arba ne vien Daukša) skaitė *Postilės* korektūrą, dar 1904 m. pareiškė Eduardas Volteris¹¹, jį 1926-aisiais parėmė Mykolas Biržiška, fotografuotinio veikalo leidimo rengėjas¹². Tačiau Mindaugas Šinkūnas, dar kartą gilinęsis į postilės „Paklydimus“, atmetė šią prielaidą. Jis pastebėjo, kad atitaisymų autoriumi reikėtų laikyti Daukšą, nes jų rašyba specifiškai sutampa su postilės ortografija¹³. Šinkūno nuomone, taisyčių motyvus nulėmė antroji Skardžiaus nurodyta priežastis. Be to, jis nustatė, kad veikalo pradžia, kuriai ir skirti beveik visi savitesni atitaisymai, rašybos, kai kuriomis kitomis ypatybėmis sutampa su 1595 m. katekizmo bruožais¹⁴. Tad Šinkūno manymas, kad postilės pradžia buvo išspausdinta tuo pat metu kaip ir katekizmas, matyt, teisingas¹⁵. Pratešiant jo mintį galima daryti prielaidą, jog užsitęsus postilės publikavimui, Daukša toliau tobulino didįjį vertimą, pats (arba inspiruo-

⁸ Hock 2012, 28–33.

⁹ Daukšos veikaluose neužfiksuota nė vieno *aiti*, *nuaiti* ir pan. atvejo. Čia įvairuoja tik *eiti* formos su *at(a)-*. Darytina išvada, kad kaip ir kalvinistų veikėjo Merkelio Petkevičiaus šnekte, Daukšos šnekte taip pat dar nebūta žodžio pradžios *e-*, *ei-* virtimo *a-*, *ai-*, o *ataiti* tipo formos laikytinos susidariusios dėl elizijos ar kontrakcijos; dėl Petkevičiaus žr. Zinkevičius 1971, 73, 80 65 išnaša. Būtent tokias elizines formas Kėdainių kraštui priskiria ir Kleinas savo gramatikoje (1653). Matyt, žodžio pradžios pokyčiai jau buvo įvykę Kauno šnektose, tad būtent tokias formas peikia Daukša, tačiau taiso ir savo vartotas *ataiti* formas.

¹⁰ Žr. Skardžius 1997, 126.

¹¹ Волтер 1904, IV–V.

¹² Biržiška 1926, 15.

¹³ Šinkūnas 2015, 121.

¹⁴ Į postilės pradžios kalbos skirtumus dėmesį pirmasis atkreipė Jonas Palionis (2000, 21). Jis linko prie minties, jog Daukša versdamas bus turėjęs pagalbininkų, kurie ir paliko nepatikusius Daukšai kalbos ypatumus.

¹⁵ Jurgio Lebedžio, kuriam pritaria Zinkevičius, nuomone, anksčiau buvo išversta postilė, o katekizmas – jau vėlesnis brandesnio vertėjo darbas (Lebedys 1977, 63; Zinkevičius 1988, 177). Dėl nedidelės apimties katekizmas buvo išspausdintas pirmiau nei postilė.

tas kitų) keitė kai kurias savo nuostatas. Kaip pastebėjo Šinkūnas, nuo 23 puslapio imta vartoti tik variantą *bet*, *betaig*, dažnėliau vartotos *ateiti* tipo formos ir kiti fonetiniai, morfologiniai, rašybos atvejai su *e* (vis dėlto visuose Daukšos veikaluose išliko *ateiti*, *ataiti*, *ē* ir *ā* kamienų ir pan. įvairovė; tikėtina, tai jo šnektos ypatumas). Vėliau skaitant korektūrą pastebėti pradžios neatitikimai stengtasi pataisyti, dėl to Daukša ir prirašė paaiškinimą-nuorodą skaitytojui.

4. Ne visai aiškus lieka minėtas žodžio *aimiaus* 'veikiau, labiau, juolab, būtent', vartoto 88 puslapyje, 33 eilutėje, koregavimas į *laimiaus*, plg. „iū bažnċzia ne ęłt' nauia: bet' fenċufia / ir **áimieus** anóii kurią W. Chrċftus fundáwóio“ („ich kościół nie ięft nowy / ále naftáršy y **owšem** on ifty ktory Pan Chryftus fundował“ WP 89)¹⁶. Pataisa čia netinka, nes būdvardžiu *laimus*, prieveiksmiais *laimiai*, *laimiaus* Daukša įprastai versdavo tik originalo le. *szczęśliwy* 'laimingas', *szczęśliwie* 'laimingai', *szczęśliwiej* 'laimingiau', pvz., „W. Chrċftus úbagus / grċnũfius łaimumis ir pałáimintais pramint' tċikeš“ DP 533 – „Pan Chryftus vbogie šczęśliwymi á błogofławionymi názwáć raczył“ WP 579t.; „kurfái ne norétų łaimiei giwent. Źinau / nórite wifsi łaimiei giwent“ DP 200 – „ktoryby niechċiał šczęśliwie żyć. Wiem / wšyscy chcecie šczęśliwie żyć“ WP 208; „Sziiti téwai tawieii [...] kurié tawé ant ifódinimo ing karalífę dągáus / tóli gereus / ir daugiu łaimiáus fubudawóio / neğ anie“ DP 609 – „Cie są oycowie twoi [...] ktoryz cie ná wšczępienie w kroleftwo niebiekie / dáleko lepiey / y dáleko šczęśliwiey Źbudowáli / niźli oni“ WP 498. Be *aimiaus*, Wujeko le. *owszem* Daukša dar vertė *labiaus*, taip pat *gandžiaus*, *prieg tam*¹⁷.

Matydamas „Paklydimų“ taisymo netipiškumą Skardžius mėgino aiškinti, kad nepaisant Daukšos tekstų duomenų *laimiaus* ir *aimiaus* semantika galėjo būti panaši¹⁸. Jis nurodė XX a. fiksuotą *laimus* reikšmę 'derlingas, gausus': *laimūs*, t. y. derlingi, rugiai. Beje, remiantis LKŽ matyti, jog ši reikšmė paliudyta ne tik mūsų tarmėse, bet ir raštijoje – XVIII, XIX a. sandūroje išleistame Milkaus žodyne: „das Getrayde scheffelt, Láimus Jawai“ (MŽvl 407)¹⁹. Nors toliau savo minties Skardžius neplėtojo, galima numanyti, kad čia jam svarbiausia buvo rasti panašios *aimus*, *aimė* ir *laimus*, *laimė* šeimos žodžių semantikos požymių ir parodyti, kad abi žodžių šeimos įvardija dalykus, susijusius su gausumu, plg. *aimė* 'daugybė', taip pat nuorodą į Franzo Brenderio straipsnį, kur teigiama, kad primityvesni žmonės dažnai daugumą tapatina su laimės sąvoka²⁰.

Šie aiškinimai įtikino ne visus Daukšos darbų tyrėjus. 1999 m., Vilniaus universitete vykstant jubiliejinei konferencijai „Mikalojus Daukša ir jo laiko kontekstas“, minėto „Paklydimų“ atitaisymo ypatingumas dar kartą buvo iškeltas ukrainų mokslininko Anatolijaus Nepokupno²¹. Jo nuomone, toks taisymas įrodo, jog postilė vis dėlto rengė ne vienas žmogus. Nepokupnas pastebėjo, jog Daukšos postilės egzemplioriuje, kurį fotografuotiniu būdu išleido Mykolas Biržiška, 384 puslapyje 35 eilutėje prieš

16 Čia postilėje ironiškai traktuojamas protestantų gyrimasis dėl savo Bažnyčios.

17 Pavyzdžius žr. Skardžius 1997, 121.

18 Skardžius 1997, 127.

19 Vok. „das Getreide scheffelt“ – 'javai kūpa'.

20 Brender 1928, 563.

21 Plg. Kabašinskaitė 2000, 297.

aimieus ranka prirašyta <ł>. Mokslininkas spėjo, jog šis prirašymas galėjęs priklausyti net pačiam Daukšai. Taigi forma *aimieus*, kaip ir kiti *aim-* vediniai, žymiajam raštijos atstovui buvus svetima, ją jis taisęs „Paklydimuose“ ir pačioje postilėje; kadangi korektūra buvusi skaityta tik iki 509 puslapio (tolesnių klaidų atitaisymų veikalo pabaigoje nėra), likusios dvi formos *aimefneis* 593, *aimumas* 621 (619) nekoreguotos.

Regis, Nepokupnas per daug sureikšmino ranka darytą įrašą – tikėtiniau, kad <ł> įrašyta gana vėlai, įrašytojas veikiausiai buvo vienas iš postilės publikavimo rengėjų. Biržiška nurodė, jog jo leidinio pagrindu ejęs egzempliorius (saugotas Kauno kunigų seminarijoje) turėjo nemaža rankraštinų Kazimiero Jauniaus pastabų²². Be to, tuo pačiu egzemplioriumi anksčiau rėmėsi ir Volteris bei jo pagalbininkai, rengę Daukšos postilės perspaudą. Pats Volteris minėjo kitą postilės egzempliorių, kurio rankraštiniai papildymai jam atrodė skirtini Daukšos rankai²³.

„Paklydimų“ taisymo mįslę tikriausiai reikėtų spręsti remiantis nekalbiniais argumentais. Atrodo, jog pačiame klaidų atitaisyme buvo įvelta klaida. Iš tiesų norėta atitaisyti atvirkščiai, *laimiaus* į *aimieus*, ir ne 88 (33 eilutėje), o 78 postilės puslapyje (38 eilutėje), plg. „Ir tóii audra ir nuraminimas ios bū figurá tularopų pagúndu / kurios ant Apâstału / ir ant kitų ištikimuių ir **laimiaus** ir ant wífsos Bažnícžios Díewo / pripuldinét turéio“ DP 78 – „A tá burža y wśmierzenie iey byłáć figurá rozmáitých pokus / ktore na Apoftoły y ná inŝe wierne / **y owŝem** y ná wŝytek Kościoł Boży / przypádác miály“ WP 80). Daukšos teksto *laimiaus* čia visai netinka – juk norėta išversti originalo le. *owŝem* ‘juolab, ypač’. Ši klaida veikiausiai buvo padaryta paties Daukšos, ne spaustuvės rinkėjo. Priešingu atveju šalia klaidingo 88 puslapio skaičiaus būtų likusi senoji, nesutampanti eilutės nuoroda (38). Tačiau „Paklydimuose“ nurodyta tikroji 88 puslapio eilutė – matyt, vėliau dar kartą peržiūrėdamas klaidų sąrašą Daukša 88 puslapyje 33 eilutėje rado vieną iš dviejų nurodytų formų ir per daug nebesigilindamas atitinkamai viską pakoregavo.

Tiesa, galima būtų prieštarauti, kad minėtas 78 p. pavyzdys kaip tik patvirtina Skardžiaus nuomonę, jog *laimiaus* galėjo reikšti ir ‘owszem’, o „Paklydimuose“ Daukša tiesiog pakeitė retą *aimiaus* (pačioje *Postilėje* jis tepavartotas du kartus; po kartą pavartotos likusios *aim-* formos) įprastesniu sinonimu. Bet toks tvirtinimas nebūtų teisingas. Viena vertus, aukštesniojo laipsnio *laimiaus* *Postilės* tekste taip pat tepavartotas tik du kartus (p. 78, 609; kitos, dažnesnės *laim-* šaknies prievėksmių, įvairios būdvardžių formos nepaliudija semantiškai ypatingesnės vartosenos, susijusios su gausumo, intensyvumo žymėjimu). Kita vertus, „Paklydimuose“ daugiau nėra nė vieno tokio sinonimiškų žodžių taisymo atvejo – čia koreguotos akivaizdžiai supainiotos, praleistos raidės, formos su [a] arba įterpti neišspausdinti žodžiai, sakiniai, didesni fragmentai.

Taigi numanomas taisymas *laimiaus* → *aimieus* Daukšai tebuvo banalios klaidos – klaidingai pradžioje pridėtos raidės – koregavimas. Viską aukštyr kojom apvertė puslapio supainiojimas.

22 Biržiška 1926, 15.

23 Вольтер 1904, IV–V.

APIBENDRINIMAS. Į tolesnes Daukšos *Postilės* autorystės klausimo svarstybas neberekėtų traukti *aimiaus–laimiaus* atvejo, kuris tėra klaida klaidų atitaisyme. Po Mindaugo Šinkūno tyrimų lieka vis mažiau abejonių dėl Daukšos, *postilės* vertėjo, vienatinumo.

Literatūra ir šaltiniai:

- BŪGA, KAZIMIERAS, 1961: *Rinkiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- BIRŽIŠKA, MYKOLAS, 1926: „Del Daukšos *Postilės*“, *Daukšos Postilė*, 3–16.
Daukšos Postilė, fotografuotinis leidimas, [parengė Mykolas Biržiška,] Kaunas: Lietuvos universiteto leidinys, 1926.
- Mikalojaus *Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- BRENDER, FRANZ, 1928: „Ueber einige Reimwörter im Litauischen“, *Tauta ir žodis* 5, 562–568.
- DK – KATHECHISMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCZIONI PRIWALVS. PARASZITAS PER D. IAKVBA LEDESMA [...] per Kuniga Mikaloiu Daugša Kánonika Žemaičziu. Išpáuftas Wilniue Metúfe vžgimimo Wiešpaties 1595 (www.epaveldas.lt).
- DP – Pofylla CATHOLICKA. Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZ[A] Kanonika Médniku / iz tékiško pergúldita. [...] W Wilniui / Drukárnioi Akadémios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599 (www.epaveldas.lt).
- GERULIS, JURGIS, 1927: *Senieji lietuvių skaitymai* 1, Kaunas: Lietuvos universiteto leidinys.
- HERMANN, EDUARD, 1929: „Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft“, *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse* 1, 65–125.
- HOCK, WOLFGANG, 2012: „Untersuchungen zu Daukšas Postille – I. Doppelungen“, *ALT* 14, 9–98.
- Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba* 1. 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1990.
- KABAŠINSKAITĖ, BIRUTĖ, 2000: „Tarpautinė konferencija Mikalojaus *Postilės* jubiliejui paminėti“, *ALT* 2, 295–298.
- LEBEDYS, JURGIS, 1977: *Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius: Mokslas.
- MŽvl – [Kristijonas Gotlybas Milkus,] *Littauifch=deutsches und Deutch=littauifches Wórter=Buch, worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Walterkehmen ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit fehr vielen Wórtern, Redens=Arten und Sprúchwórtern zur Hálfte vermehret und verbeffert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen [...], Kónigsberg, 1800. Im Druck und Verlag der Hartungfchen Hofbuchdruckerey.*
- PALIONIS, JONAS, 2000: „1599 metų *Postilė* ir jos leidimai“, *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, 13–22.
- SKARDŽIUS, PRANAS, 1997: „Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoje Lietuvoje“, *Rinkiniai raštai* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 116–129.
- ŠINKŪNAS, MINDAUGAS, 2015: „Pirmieji lietuviški Kauno paminėjimai“, *ALT* 17, 111–132.

- TANGL, EBERHARD, 1928: *Der Accusativus und Nominativus cum Participio im Altlitauischen*. Einleitung und Inhaltsübersicht, Inaugural-Dissertation, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- URBUTIS, VINCAS, 2000: „Kaip Mikalojus Daukša vertė Jokūbo Vuiko naujadarus“, *Alt* 2, 99–106.
- WP – *Poftilla Catholica Mnieyfza* [...] *Przez D. IAKVBA WVYKA* [...] W KRAKOWIE, W Drukarniey Andrzeiá Piotrkowczyká / Roku Páńkiego / 1590 [...] (*Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*).
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1971: „M. Petkevičiaus katekizmo (1598 m.) tarmė“, *Baltistica* 7(1), 67–86.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1988: *Lietuvių kalbos istorija 3. Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.
- ВОЛТЕРЪ, ЭДУАРДЪ, 1904: 1599–1899. „*Postila catholica*“ Якуба Вуика въ литовскомъ переводѣ Николая Даукши I, С.-Петербургъ: типографія Императорской Академіи наукъ.

Birutė Kabašinskaitė

AN ERROR IN THE CORRIGENDUM TO DAUKŠA'S *POSTILĖ* (1599)

Summary

In discussing the issue of the authorship of Daukša's *Postilė*, some scholars raise the question of the unevenness of the language of this work and the ambiguity of some corrigenda. One of such corrigenda to give rise to various linguistic hypotheses – *aimieus* to *laimieus* – should be considered simply a mistake of the person who corrected the mistake. In fact, the correction had to be done in the opposite direction – *laimiaius* to *aimieus*, but pages were mixed up due to an oversight, and page 88 was indicated instead of page 78. This mistake was very likely made by Daukša himself and not by the typesetter at the printer's. If the latter were the case, the old and not matching indication of the line (38) would have remained next to the wrong page number. However, the corrigendum indicates line 33 of page 88: presumably, when Daukša was revising the corrigendum, he found one of the two given forms and made corresponding corrections without giving much thought to them.

BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ
Baltistikos katedra
Baltijos kalbų ir kultūrų institutas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
el. p.: birute.kabasinskaite@flf.vu.lt

Gauta 2018 m. rugpjūčio 15 d.